

Černobyľská havária: environmentálna komunikácia v socialistickej tlači

PATRÍCIA MOLNÁROVÁ

*Katedra slovenského jazyka a komunikácie, Filozofická fakulta,
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici*

The Chernobyl accident: environmental communication in the socialist press

Abstract: The study deals with the reflection of the Chernobyl nuclear power plant explosion (1986) in the ideologically determined environment of the socialist daily press. The issue is interpreted in relation to environmental communication about a historical event with a direct impact on the environment. The interdisciplinary theoretical background links environmental communication, environmental history, political-ideological and media discourse of the socialist era in the time of emerging glasnost and perestroika. The aim of the research is to present the media portrayal of an environmental event in its historical, political, and ideological context and to outline the primary communication techniques used to convey it. The research interpretations are based on a content and critical analysis of 35 texts published in the Slovak national (*Pravda*) and regional periodicals (*Smer*) within one month after the Chernobyl accident. The research sample includes reports, interviews, articles, commentaries, and statements by the highest officials of the Soviet Union. In the contemporary context, environmental issues are subordinated to the political-ideological media discourse in terms of both the formal positioning in the analysed medium and the content focus of the text. The research results reflect the characteristic manifestations of the language of the socialist period (manipulative communicative techniques, emotionally determined argumentation, information selection, schematization, stereotyping, argument from authority, etc.) applied to the conditions of environmental communication.

Keywords: environmental communication, Chernobyl, language of socialism, party press, propaganda, socialist ideology.

DOI: <https://doi.org/10.24040/ahn.2023.26.01.74-98>

Havária v jadrovej elektrárni V. I. Lenina v Černobyli 26. apríla 1986 patrí k udalostiam, ktoré trvalo zmenili dejiny a ich následky sa reflektujú na globálnej úrovni. Je považovaná za najhoršiu technickú a ekologickú haváriu v doterajších dejinách, po ktorej zahynul mýtus o jadrovej energetike ako základnom zdroji elektrickej energie budúceho ľudstva. H. Welzer ju označuje ako technickú katastrofu, ku ktorej zo štatistického hľadiska o výpočte pravdepodobnosti topenia jadra nemalo dôjsť. Nemý úžas, ktorým naplnila svet, súvisel nielen s jej neočakávanosťou, ale aj s absenciou návodu, ako danú udalosť zvládnuť.¹

---

¹ WELZER, Harald: *Klimatické vojny*. Bratislava : Premedia, 2022, s. 175-176.

Výbuch štvrtého jadrového reaktora typu RBMK o 1:23:40 hod. z dôvodu konštrukčných nedostatkov i zlyhania obsluhy pri prevádzkovom teste uvoľnil veľký obsah rádionuklidov, ktoré prenikli do atmosféry, povrchových i podzemných vôd. Rádioaktívne častice kontaminovali bezprostredné i vzdialené okolie súčasnej Ukrajiny, Bieloruska a vplyvom meteorologických podmienok prenikli aj do ďalších častí Európy.² Havária reaktora uvedeného do prevádzky iba v roku 1983 sa v kontexte historickej pamäti hodnotí rôzne, avšak spoločným menovateľom je (od roku 1989 aj v našich domácich podmienkach) ostrá kritika Sovietskeho bloku a jeho (ne)zvládnutia vtedajšej situácie. F. Neupauer poukázal v štúdiu o prejavoch a dôsledkoch ne/informovanosti, resp. zamlčovania nevyhnutných informácií československej verejnosti o černobyľskej katastrofe na paralely s výrokom spisovateľa R. L. Stevensona – „Mlčanie môže byť niekedy najkrutejšia lož zo všetkých“. Nedostatočnú informovanosť a úmyselné propagandisticky riadené zavádzanie o pravdivosti publikovaných údajov usúvzťažnil so zločinmi komunistického režimu proti ľudskosti s možným následkom ohrozenia zdravia obyvateľov. Zdôraznil to, čo je zrejme zo štúdia ktoréhokoľvek totalitného režimu – uchovanie jeho ideí bolo silnejšie ako záujem o človeka.³

O takmer štyridsať rokov neskôr je problematika stále aktuálnou v spoločensko-politickom diskurze na úrovni vedeckej, faktografickej, reportážnej i populárno-náučnej literatúry na pomedzí prírodných, humanitných i sociálnych vied.⁴ Štúdia pristupuje k problematike černobyľskej havárie prostredníctvom historicko-lingvistickej a environmentálnej optiky. Sústreďuje sa na mediálno-komunikačné aspekty reflexie

---

² POVINEC, Pavel: Environmentálny impakt černobyľskej havárie: Európa a svet. In: *Černobyľ 1986. Minulosť, dôsledky, východiská*. Eds. A. Poparová – F. Neupauer – T. Melicherová. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2016, s. 15-16.

³ NEUPAUER, František: Ne/informovanosť o černobyľskej katastrofe. In: *Černobyľ 1986. Minulosť, dôsledky, východiská*. Eds. A. Poparová – F. Neupauer – T. Melicherová. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2016, s. 311-313.

⁴ Zo súčasnej československej produkcie za uplynulé desaťročie vrátane prekladovej literatúry (vzhľadom na kvantitatívne bohatý trh súvisiaci so skúmanou problematikou) možno výberovo upozorniť napríklad na: POPAROVÁ, Alžbeta – NEUPAUER, František – MELICHEROVÁ, Terézia et al.: *Černobyľ 1986. Minulosť, dôsledky, východiská*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2016. 403 s.; HIGGINBOTHAM, Adam: *Polnoc v Černobyli*. Bratislava : Ikar, 2020. 495 s.; ALEXIJEVIČOVÁ, Svetlana: *Černobyľská modlitba : kronika budúcnosti*. Žilina : Absynt, 2017. 310 s.; PLOKHY, Serhii: *Černobyľ – historie jaderné katastrofy*. Brno : Jota, 2019. 399 s.; BROWNÁ, Kate: *Černobyľ: příručka přežití. Co přišlo po Černobyli*. Žilina : Absynt, 2020. 440 s. a iné. Diskurz k problematike je veľmi široký a za zmienku stoja aj oficiálne správy publikované s cieľom sprostredkovať informácie. Prvá na našom území bola vydaná už rok po havárii, hoci vzhľadom na štáto-právne a politické usporiadanie Československa nemožno predpokladať, že odzrkadľuje reálne a úplne fakty, pozri *Zpráva o radiační situaci na území ČSSR po havárii jaderné elektrárny Černobyľ*. Praha : Institut hygieny a epidemiologie, 1987. 168 s.

environmentálnej, a zároveň kľúčovej politickej udalosti v straníckom ideologicky determinovanom periodiku. Havária jadrovej elektrárne a jej spoločenský i environmentálny dosah definitívne zničili predstavu o Sovietskom zväze ako svetovej vedecko-technickej supervelmoci. Ambície na rozvoj a využitie tzv. mierového atómu s cieľom nakloniť ručičky váh v studenej vojne sa navždy stratili. Ako poznamenáva P. Jašek, nehoda, bez ohľadu na vinníka, prispela k erózii sovietskeho bloku a akcelerovala reformné smerovanie Gorbačovovej glasnosti a perestrojky, hoci prezentácia tejto udalosti sa neniesla celkom v ich duchu. Utajovanie informácií a manipulovanie s dôkazmi boli príliš zakorenené v byrokratickom a ideologickom aparáte režimu a svet sa prvé správy dozvedel zo západných médií (škandinávskych, západoeurópskych, amerických).⁵ Vzniknutú krízu však nebolo možné utajiť a s odstupom niekoľkých dní (v propagandisticky modifikovanej verzii) boli informácie zverejnené aj v socialistických médiách, hoci stupeň ich hodnovernosti nezodpovedal dnes známej realite. Ako skonštatoval A. Higginbotham pri rozboře socio-politických dôsledkov černobyľskej tragédie, „pri postupnom odhaľovaní pokusov o utajovanie pravdy museli aj najvernejší občania Sovietskeho zväzu čeliť faktu, že ich vodcovia sú skazení a celý komunistický sen je jeden veľký podvod“.⁶

Cieľom štúdie je analyticko-interpretácie a argumentácie objasniť a prezentovať dobový mediálny obraz environmentálnej udalosti. Súvisiacim zámerom je identifikovať a charakterizovať komunikačné techniky využité na jeho sprostredkovanie v stranícky kontrolovanom médiu. V Československu sa následky černobyľskej havárie prejavili nielen fyzicky v podobe rádioaktívneho spadajúceho jeho územím, ale aj v ideologickom priestore – najmä v informačnej politike normalizačného režimu. Možno si položiť základnú otázku – *ako bola táto politická, ekonomická, environmentálna, a zároveň spoločenská aj ideologická udalosť komunikovaná vo verejnom priestore?* Z lingvistického hľadiska ide o problematiku nachádzajúcu sa na pomedzí spoločensko-politického diskurzu, krízovej komunikácie, príp. environmentálnej žurnalistiky, ktorá vstupuje do výskumu jazyka obdobia komunistického režimu. Okrem úzkej špecializácie na uvedené oblasti, môžeme získané poznatky aplikovať a interpretovať aj v rovine socialistickej komunikačnej kultúry v oficiálnom verejnom prostredí. Na druhej strane, z hľadiska historického i historiografického, nemožno opomenúť prínos témy do národných dejín s dôrazom na environmentálnu históriu.

⁵ JAŠEK, Peter: Havária v Černobyle a jej dôsledky na Slovensku pohľadom štátnej bezpečnosti. In: *Černobyl' 1986. Minulosť, dôsledky, východiská*. Eds. A. Poparová – F. Neupauer – T. Melicherová. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2016, s. 291-293.

⁶ HIGGINBOTHAM, *Polnoc v Černobylí*, s. 300.

1. Environmentálna komunikácia ako súčasť environmentálnej histórie

Environmentálne dejiny predstavujú samostatnú a etablovanú vednú disciplínu s dlhoročnou tradíciou. Hoci vznikli v 60. rokoch 20. storočia v USA, rozvíjajú sa aj v domácich podmienkach.⁷ Nie je naším cieľom opakovane sumarizovať všeobecné vývinové trendy vedného odboru, ale priblížiť špecifický náhľad na environmentálne dejiny optikou jazykovo-komunikačného spracovania a interpretácie jazykovo-mediálneho obrazu vybranej udalosti v dobovom kontexte. Environmentálna história je transdisciplinárny odbor prepájajúci prírodné (geografické, ekologické, environmentálne) a humanitné, ale rovnako aj spoločenské, technické či lekárske vedy. Zameriava sa na výskum vzťahov a vzájomných interakcií človeka – jednotlivca, resp. spoločnosti – s prírodou v historickom časopriestore. Už D. Worster, jeden z nestorov environmentálnych dejín, upozorňoval na podstatu reflexie vzťahových prienikov človeka a society s prírodou v pojmosloví, ideológii či etike, čo je predmetom užšie nazeraných politicko-sociálnych environmentálnych dejín.⁸ P. Chrastina a P. Hronček tvrdia, že začlenenie človeka do prírody v kontexte dejinného vývoja je prirodzeným dôsledkom transformácie historického myslenia dobovej spoločnosti, jej potrieb a priorít. Stotožňujeme sa s ich tvrdením, že „daný aspekt možno prijať ako nový impulz, osnovu ‚iného‘ nazerania na komplikovaný a zároveň špecifický fenomén historických javov, procesov a ich súvislostí“.⁹ Súčasťou výskumu environmentálnych dejín je tiež axiologický rozmer, teda analýza postojov, názorov a hodnôt vplývajúcich na vzťah človeka k prírode a životnému prostrediu alebo z neho vyplývajúcich.

Nové pohľady na environmentálne témy a ich vedecko-výskumné spracovanie nie sú nutne položené iba na prirodzenom spojení s geografiou a technickými odvetvami. Naznačením antropocentrických interpretačných súvislostí sa ekologizmus, resp. environmentalizmus vyhraňujú

---

⁷ Na Slovensku sa problematike environmentálnych dejín venujú primárne P. Hronček a P. Chrastina, v uplynulých rokoch aj P. Maliniak či R. Holec. Z bohatého súboru dostupných materiálov vyberáme niekoľko reprezentatívnych prehľadových prác ponúkajúcich komplexný náhľad na vznik, vývin a trendy súvisiace s vedným odborom: JELEČEK, Leoš: Environmentální dějiny: jejich vznik, konceptualizace a institucionalizace (USA, Evropa a svět). In: *Annales historici Presoviensis*. Prešov : Universum, 2010, s. 247-274.; HOLEC, Roman: Teoretické úvahy o dejinách životného prostredia a ekologickom vedomí v stredoeurópskom kontexte. In: *Quaestiones rerum naturalium*. Ed. P. Hronček. Banská Bystrica : Fakulta prírodných vied UMB, 2015, s. 9-32.; HRONČEK, Pavel: Problematika environmentálnych dejín na Slovensku. In: *Forum historiae*, 2017, roč. 11, č. 1, s. 8-18; CHRASTINA, Peter – HRONČEK, Pavel: Poznámky ku konceptualizácii v environmentálnych dejinách na Slovensku. In: *Studia Historica Nitriensia*, 2018, roč. 22, č. 2, s. 408-433.

⁸ Podľa: JELEČEK, Environmentální dějiny..., s. 256.

⁹ CHRASTINA – HRONČEK, Poznámky ku konceptualizácii..., s. 413.

ako samostatné politické, a súčasne ideologické smery.¹⁰ Medializáciu černobyľskej havárie v socialistickej tlači vo vzťahu k environmentálnym dejinám je nutné vnímať interdisciplinárne. Ide o historickú tému, ktorá však z pozície globálnej environmentálnej katastrofy prekračuje svoju dobu a reflektujúc ľudský prístup k zničujúcej udalosti, je relevantné vnímať ju ako súčasť environmentálnych dejín. Z lingvistického hľadiska je predmetom výskumu environmentálnej komunikácie a jazyka obdobia komunistického režimu. Je preto nutné zohľadniť kľúčové teoretické a terminologické aspekty nachádzajúce sa v pozadí analyticko-interpretáčného prístupu k pramennému materiálu.

Environmentálna komunikácia sa, podobne ako environmentálna história, začala profilovať v druhej polovici 20. storočia, sústrediac sa na vhodné spôsoby ako komunikovať o environmentálnych témach a problémoch. Jej zámerom bolo formovať proekologické vedomie ľudí a sprostredkovať názory a postoje s dosahom na rozhodovanie, konanie a iné behaviorálne reakcie jednotlivca či spoločnosti s cieľom odstraňovať prírodné škody.¹¹ Je zrejmé, že východiská a motivácie vzniku oboch vedných disciplín sú postavené na rovnakých pilieroch opierajúc sa o snahu prehľbovať povedomie o životnom prostredí a hľadať vhodné spôsoby jeho ochrany. Environmentálnu komunikáciu chápeme ako „rôzne formy medzilidskej, skupinovej, verejnej, organizačnej a masovej komunikácie, ktoré tvoria spoločenskú diskusiu o environmentálnych otázkach a problémoch týkajúcich sa vzťahu človeka k prírode“.¹² Jej určujúcim faktorom je tematická ohraničenosť, čoho sa pridrižujeme v analýze černobyľského diskurzu. Súčasťou environmentálnej komunikácie sú komunikačné prístupy, princípy, stratégie a techniky vhodné pri manažovaní a ochrane životného prostredia, ale rovnako aj pri reflexii environmentálnych tém v mediálnom prostredí.¹³ Keďže ide o vyvíjajúcu sa oblasť výskumu, nemožno opomenúť transformáciu odboru v uplynulom

---

¹⁰ Politické/politologické aspekty, charakteristiku a klasifikáciu environmentálnej ideológie v spoločnosti rozpracovali viaceré štúdie. Zdôrazňuje sa v nich vývoj ideológie ekologizmu/environmentalizmu, ich obsah aj vzťah k tzv. tradičným spoločensko-politickým ideológiám, ktorých môžu byť derivátom, napr. eko-socializmus, eko-feminizmus a pod. K tomu pozri: HEYWOOD, Andrew: *Politické ideologie*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2008, s. 271-295; NOVIKAU, Alexander: *The Evolution of the Concept of Environmental Discourse: Is Environmental Ideologies a Useful Concept?* [Western Political Science Association 2016 Annual Meeting Paper, 25. marec 2016]. [cit. 2022-09-25]. Dostupné na internete: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2754835.

¹¹ WENDLAND, Zbigniew: Ekologia lingwistyczna, czyli o możliwościach kształtowania ekologicznej świadomości za pośrednictwem zmian w sferze języka. In: *Sylvan*, 2000, č. 10, s. 107-119.

¹² JURIN, Richard R. – ROUSH, Donny – DANTER, Jeff: *Environmental Communication. Skills and Principles for Natural Resource Managers, Scientists, and Engineers*. Springer, 2010, s. 14.

¹³ FLOR, Alexander G.: *Environmental Communication: Principles, Approaches and Strategies of Communication Applied to Environmental Management*. Philippines: UP Open University, 2004.

období na Slovensku. V druhej polovici 20. storočia zaužívaný pojem *ekolinguvistika* zdôrazňoval funkciu a postavenie jazyka vo vzťahu k vonkajším podmienkam – jeho vývin, jazykové kontakty, konflikty, plánovanie, osvojovanie si jazyka a jeho smrť.¹⁴ Prízvukovali sa tiež paralely medzi jazykovými javmi a životným prostredím, na ktoré poukázal D. Bolinger.¹⁵ Dnes sa v centre záujmu nachádza spôsob komunikácie vo vzťahu k percepcii okolitého sveta (pragmatické nazeranie na východiskový text), ktorý determinuje individuálne i skupinové porozumenie sveta a spoločnosti. To umožňuje formovať vzťah k prírode/s prírodou a lepšie porozumieť interakciám v nej samej, usmerniť správanie človeka voči životnému prostrediu.¹⁶

Aplikáciu teoretických východísk na mediálne texty reflektujúce černobyľskú tragédiu, jej politické implikácie a príslušnosť k mediálnemu, spoločensko-politickému diskurzu, je možné zdôrazniť zaradenie k dobovej krízovej komunikácii. Kríza je náhla a náročná situáciu spôsobujúca neistotu a zmätok, ktorá si vyžaduje urýchlené riešenie a správne komunikačné zvládnutie. Vzťahuje sa v zásade na živý organizmus alebo sociálny systém s uvedeným cieľom a funkciou, čiže spoločnosť.¹⁷ Existuje v reálnej i mediálnej rovine, ako to dokladá výskum mediálnych komunikátov.¹⁸ Podľa A. Genčiovej vzniká v čase krízy „stav, v ktorom sa enormne zvyšuje potreba informovanosti a paralelne stúpa i význam a spoločenské postavenie médií, ktoré sú primárnym sprostredkovateľom informácií [...]“.¹⁹ To úzko súvisí so subjektívnym charakterom

---

¹⁴ Na Slovensku pracoval s touto interpretáciou ekolinguistiky S. Ondrejovič, vychádzajú pritom z prvotného definovania pojmu podľa E. Haugena. Pozri: ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyková ekológia a ekológia lingvistiky. In: *Jazykovedný časopis*, 1996, roč. 47, č. 1, s. 3-24. Definíciu pojmu porov. HAUGEN, Einar: The Ecology of Language. In: *The Ecology of Language. Essays by Einar Haugen*. Ed. A. S. Dill. Stanford : Stanford University Press, 1972, s. 325-339. Na ekolinguvistický systém ako vzájomné spolužitie jazykov, tzv. ekologický princíp harmónie, poukázal aj V. Patráš, odkazujúc na príklad interkultúrnych vplyvov na jazyk. Pozri: PATRÁŠ, Vladimír: Jazyky tzv. malých národov v súčasnom európskom kontexte (na príklade slovenčiny). In: *Acta linguistica No 2. Ekonomika a cudzie jazyky. Cudzie jazyky a odborná jazyková výučba v krajinách strednej a východnej Európy*. Eds. R. Muhr – K. Míková. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela, 1998, s. 327-333.

¹⁵ BOLINGER, Dwight: *Jazyk jako nabitá zbraň : užívání a zneužívání jazyka v naší době*. Praha : Petr Zima, 2008. 251 s.

¹⁶ MILSTEIN, Tema: Environmental Communication Theories. In: *Encyclopaedia of Communication Theories 1*. Eds. W. Littlejohn – K. A. Foss. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC : Sage, 2009, s. 344-349.

¹⁷ Viac k charakteristike krízy: MKA, Vladimír T.: *Krízológia – úvod do všeobecnej teórie krízy*. [cit. 2022-09-25]. Dostupné na internete: <http://www.akademickyrepozitar.sk/sk/repozitar/krizologia-vseobecna-teoria-krizy.pdf>.

¹⁸ TOMANDL, Jan et al.: *Krízová komunikace. Principy – zkušenosti – postupy*. Brno : Masarykova univerzita, 2020, s. 18-19.

¹⁹ GENČIOVÁ, Annamária: *Krízová komunikačná sféra a sociopragmatické determinanty mediálne stváňovaného komunikátu*, Banská Bystrica : Belianum, 2020, s. 15.

a axiologickou dimenziou spoločensko-politickej krízy, v ktorej mediálnom stvárnení môže dochádzať k modifikácii alebo premene vývinovo overených a dlhodobo platných socio-kultúrnych vzorcov, účastníkov komunikácie alebo komunikačných funkcií.²⁰ V súvislosti s aktualizáciou na podmienky dobového diskurzu a odkomunikovanie environmentálnej udalosti v ideologicky determinovanom prostredí vstupuje do hry cenzúra, výrazový formalizmus, stereotypizácia, čierno-biele videnie bipolárneho sveta, propaganda, budovanie obrazu nepriateľa aj istý stupeň vlastnej glorifikácie domáceho politického režimu a jeho predstaviteľov. Práve tieto faktory predstavujú v historických podmienkach Patrášom zdôrazňované stabilné sociokultúrne vzorce, ktoré mohli i nemuseli prejsť určitou transformáciou v krízových mediálnych podmienkach.

Otázka životného prostredia mala v období komunistického režimu špecifické postavenie. Ekologická situácia v krajine bola považovaná za krízovú nielen kvôli nedostatočnej právnej ochrane životného prostredia, ale najmä v dôsledku neefektívneho rozvoja ťažkého priemyslu vyznačujúceho sa plytvaním, nevhodným skladovaním/odstraňovaním materiálu a vytváraním environmentálnych záťaží. Ochrana prírody nebola prioritou socialistickej ekonomiky. Riešenie, ako aj základné informovanie o ekologických problémoch sa odsúvalo, utajovalo a cenzurovalo. Černobyľská havária bola nesporne najhoršou, nie však jedinou udalosťou s negatívnym dosahom na životné prostredie v socialistickej bloku. Krajinu v tomto období charakterizovalo znečistenie ovzdušia, vody aj pôdy a jej ekologická stabilita bola značne narušená.²¹ Dnes je zrejmé, že socialistický model ekonomiky vo východnej Európe a bývalom Sovietskom zväze bol nielen ekonomickým fiaskom, ale aj závažnou ekologickou katastrofou až *ekocídou*. Jej vplyvy na ľudský organizmus sa prejavovali respiračnými ochoreniami, črevnými poruchami alebo zvýšeným podielom olova v krvnom obeh, čo viedlo k celkovému zníženiu veku dožitia v porovnaní s inými krajinami.²²

2. Výskumná vzorka a metodika environmentálnej komunikácie

Výskumnú vzorku tvorí 35 textov excerptovaných z celoštátneho slovenského denníka *Pravda* (29 textov) a regionálneho denníka *Smer*

---

²⁰ PATRÁŠ, Vladimír: Názvy živlov a ich pragmaticko-komunikačné roly pri medializovaní ozbrojeného konfliktu. In: *Žywioty w poznaniu : metodologie badań z perspektywy językoznawczej i literaturoznawczej*. Ed. E. Pawlikowska-Asendrych. Czenstochowa : 2017, s. 156.

²¹ KAZDA, Radovan – POTOČÁR, Radovan: Životné prostredie v centrálne plánovanej ekonomike. In: *Socializmus: realita namiesto mýtov*. Eds. P. Gonda – P. Zajac. Bratislava : Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, 2020, s. 250-262.

²² REGAN, Shawn: *Socialism Is Bad for the Environment*. [cit. 2022-09-25]. Dostupné na internete: <https://www.perc.org/2019/05/17/socialism-is-bad-for-the-environment/>.

(6 textov²³), ktorý vychádzal v Banskej Bystrici a bol orgánom Stredoslovenského krajského výboru KSS. Obsahom výskumnej vzorky boli texty publikované v časovom rozsahu od 26. apríla do 26. mája 1986.²⁴ Kvantitatívne relatívne malá vzorka mediálnych komunikátov korešponduje s úzko formulovaným cieľom predloženej štúdie, ktorej zámerom nie je komplexná analýza černobyľského diskurzu. Namiesto toho sme sa sústredili na okamžitú reakciu hlavného slovenského celoštátneho periodika na medzinárodnú environmentálnu udalosť počas jedného mesiaca od momentu prvej publikovanej správy. Prvá zmienka o havárii sa v denníku *Pravda* objavila 4. mája 1986, čiže o osem dní neskôr. Podobná situácia bola v regionálnom banskobystrickom periodiku, kde sa prvá správa publikovala 7. mája 1986. Pre porovnanie je nutné konštatovať, že v *Rudom práve* sa prvá informácia o černobyľskej havárii objavila v utorok 29. apríla 1986, a to v podobe stručnej zmienky medzi správami zo zahraničia na strane sedem. Citujeme kompletné znenie správy:

Havária reaktoru. Moskva (ČTK) – Rada ministrů SSSR v pondělí oznámila, že na Černobyľské jaderné elektrárně (Ukrajina) došlo k havárii, při níž byl poškozen jeden z reaktorů. Jak uvádí zpráva TASS, jsou podnikány kroky k odstranění následků a postiženým je poskytována pomoc. Byla vytvořena vládní komise.

*Ve světě došlo k podobným haváriím nejednou. Jak uvádí TASS, havária v Černobyľské jaderné elektrárně je první havárií tohoto druhu v Sovětském svazu.*²⁵

Ich spoločným prvkom bola lokalizácia mimo titulnej strany, čo naznačuje, že udalosti sa pravdepodobne neprípisovala vysoká dôležitosť, aktuálnosť ani relevancia. To platí o všetkých textoch publikovaných k téme černobyľskej havárie. Ich lokalizácia v periodiku bola zvyčajne na 4. – 7. strane

---

²³ Voľba regionálneho periodika *Smer* je podmienená autorkiným pôsobením na strednom Slovensku v banskobystrickom regióne, kde denník v období socializmu vychádzal. Vzhľadom na kvantitatívnu disproporčnosť analyzovaných komunikátov vnímame jeho zaradenie do výskumnej vzorky ako prvotnú sondu. Perspektívne možno v ďalších etapách výskumu zaradiť do vzorky väčší počet lokálnych či špecializovaných dobových periodik s cieľom porovnať kvantitatívne zastúpenie textov a ich reflexiu tematickej udalosti.

²⁴ Na porovnanie v *Rudom práve* vyšlo v rovnakom časovom rozmedzí spolu 34 textov k černobyľským udalostiam.

²⁵ Havária reaktoru. In: *Rudé právo*, 29. apríl 1986. Posledná veta publikovanej správy je otvorenou lžou. V období rokov 1947 – 1967 pravidelne dochádzalo k rádioaktívnemu znečisteniu v oblasti Chelyabinsk v jadrovom zariadení Maják, v roku 1957 v lokalite Kyshtym, v roku 1975 v Leningradskej jadrovej elektrárni. Porov.: RABL, Thomas: The Nuclear Disaster of Kyshtym 1957 and the Politics of the Cold War. In: *Arcadia*, 2012, č. 20. [cit. 2022-04-03]. Dostupné na internete: The Nuclear Disaster of Kyshtym 1957 and the Politics of the Cold War | Environment & Society Portal (environmentandsociety.org); POTASCH, Peter: Černobyľská katastrofa a jej dopady na niektoré aspekty medzinárodného environmentálneho práva. In: „*Právne vedomie verejnosti v demokratickom štáte*“. Ed. L. Dudor. Bratislava : Akadémia policajného zboru v Bratislave, 2011, s. 170.

a zvyčajne išlo o texty kratšieho rozsahu nepútajúce zvýšenú pozornosť umiestnením ani titulkom. Oba prvé texty spájalo obsahové zameranie sústredujúce sa najmä na protisovietske reakcie súvisiace s haváriou v západnej tlači a na zvýšenú akceleráciu protizápadnej propagandy v socialistickej tlači. Podobne na tom boli aj texty publikované v *Rudom práve*, ktoré sa vyznačovali informáciami o tom, že nie je potrebné prijímať zvláštne opatrenia, únik rádioaktivity sa znižuje, namerané hodnoty stále klesajú a rozširujúce sa informácie o nebezpečenstve a dôsledkoch výbuchu sú iba tzv. nepriateľskou propagandou. Primárna informačná funkcia mediálneho textu je preto, z pohľadu súčasného bádateľa, čiastočne zatlačená do úzadia. Vo výskumnej vzorke sú zastúpené rôzne typy redakčných aj autorských textov – správy, články, komentáre, reportáže, rozhovory, politické príhovory. Žánrovo pestrá databanka umožňuje analyzovať a porovnať charakteristické jazykovo-komunikačné prejavy, z nich vyplývajúce funkcie a determinanty.

Previazanosť jazyka s politickými cieľmi je založená na zámernom výbere výrazových prostriedkov a ich účelnej kombinácii s eventuálnym persuzívnym vplyvom na recipienta. Na základe toho vznikajúce argumentačné stratégie vytvárajú nielen komunikačné modely, ale aj behaviorálne vzorce s potenciálom k manipulácii. Zvolená metodika sa preto opiera o kritickú a obsahovú analýzu oficiálneho diskurzu zameranú na podoby a konštrukcie významov zachytených prostredníctvom jazyka v špecifickom kontexte. Ako uvádza N. Fairclough, analýza politicko-mediálneho diskurzu by nebola kompletná iba s využitím lingvistického materiálu.²⁶ Platí, že „diskurz je konštituovaný ako súhrn vzájomne intertextovo prepojených komunikátov patriacich k istému semiotickému typu, ktoré majú spoločný tematický základ“.²⁷ Určujúcim interpretačným faktorom sú socio-politické, ekonomické, historické a ideologické podmienky, ktoré determinujú selekciu i spôsob prezentácie informácií v mediálnom prostredí socialistickej tlače. Diskurz v charakteristickom kontexte je vnímaný ako relatívne stabilná aplikácia jazyka a spôsob štruktúrácie spoločenského života society. Reflektuje mocenské aj sociálne zázemie, prejavy dominancie aj zneužitia mocenských pozícií. Ako poznamenáva J. Svobodová, kritické nazeranie na zvolený súbor textov demonštruje, ako jazyk reflektuje spoločenské predsudky a aký podiel na tom majú mocenské mechanizmy.²⁸

---

²⁶ FAIRCLOUGH, Norman: Political discourse in the media: An analytical framework. In: *Approaches to Media Discourse*. Eds. A. Bell – P. Garrett. Oxford : Blackwell Publishing, 1998, s. 142-162.

²⁷ SVOBODOVÁ, Jindřiška et al.: *The Power of Speech: A Critical Reading of Media and Political Texts*. Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2020, s. 12.

²⁸ SVOBODOVÁ et al., *The Power of Speech...*, s. 14.

V rámci členenia štúdie vychádzame z troch základných etáp kritického nazerania na diskurz – opis výskumnej vzorky, interpretácia textov v kontexte, explanácia konkrétnych významov s dosahom na spoločenské dianie. To znamená, že k diskurzu pristupujeme z hľadiska pragmatiky v rámci výskumu vytvárania komunikačného efektu, ale rovnako aj z hľadiska sociolingvistiky v rámci výskumu prepojenia spoločenského diania a jeho jazykovej reflexie. V rovnakej miere prihliadame na historické i súčasné hodnotenia environmentálnej udalosti, a rovnako aj na základné charakteristiky jazyka obdobia socializmu – mechanizáciu, schematizáciu, statickosť, stereotypizáciu, dogmatickosť, polarizáciu, významové vyprázdňovanie.²⁹ Okrem toho upriamujú P. Malčík a D. Šlosar pozornosť takisto na ritualizáciu, zámernú sémantickú nejasnosť, militarizáciu a manichejské videnie sveta v kontexte charakteristiky jazyka obdobia socializmu.³⁰

3. Výsledky výskumu

3.1. Medializácia obrazu sovietskeho človeka vo vzťahu k jadrovej katastrofe

Koncept sovietskeho (socialistického) človeka sa v československých podmienkach výraznejšie formoval a zdôrazňoval od polovice 20. storočia, hoci, ako upozorňuje D. Nečasová³¹, nejde o unikátny prípad. Nový socialistický človek predstavoval iba jednu z podôb nového človeka a bolo možné ho nájsť v rôznych geografických, časových aj kultúrnych variáciách. Zvyčajne išlo o koncepciu stelesňujúcu ideologický symbol či politické ideály. Nový človek akéhokoľvek typu sa nerodil, bol vytváraný a existoval primárne v diskurzívnej rovine. Môžeme ho identifikovať a poznávať v jazyku, keďže podľa N. Fairclougha „jazyk je súčasťou spoločnosti, jazykové javy sú spoločenskými fenoménmi zvláštneho druhu a spoločenské javy sú (čiastočne) jazykovými javmi“.³²

Mediálny a jazykový obraz sovietskeho človeka (jednotlivca i kolektívu) sa v ideologických podmienkach socialistickej tlače odzrkadlil výhradne v pozitívnych konotáciách. Spájal sa s okamžitou reakciou a záchrannými prácami po výbuchu reaktora v černobyľskej jadrovej elektrárni. Hodnotiaca správa Slovenskej nukleárnej spoločnosti detailne približuje parametre reaktora, priebeh testu, ktorý haváriu spustil, jej

---

²⁹ Viac k charakteristike a vlastnostiam jazyka obdobia socializmu na Slovensku pozri: MOLNÁROVÁ, Patrícia: *Jazyk obdobia socializmu v sociokomunikačných a pragmatikomunikačných súvislostiach*. Banská Bystrica : Belianum, 2023. 358 s.; SVOBODOVÁ et al., *The Power of Speech...*, s. 25-64.

³⁰ MALČÍK, Petr – ŠLOSAR, Dušan: Totalitní jazyk v československé publicistice na konci roku 1989. In: *Časopis Matice moravské*, 2014, 133, s. 140.

³¹ NEČASOVÁ, Denisa: *Nový socialistický člověk*. Brno : Host, 2018, s. 11-24.

³² FAIRCLOUGH, Norman: *Language and Power*. Edinburgh : Longman, 2001, s. 19.

následky a prístup k riešeniu vzniknutej situácie.³³ Komisia zriadená okamžite po výbuchu rozhodla o urýchlenej stabilizácii havarovaného bloku, čo znamenalo uhasiť požiar s cieľom zastaviť únik produktov štiepenia jadra prebiehajúceho v reaktore. Dňa 27. apríla sa schválila evakuácia obyvateľstva z oblasti do 30 km od elektrárne a kráter po výbuchu štvrtého bloku bol postupne zasypávaný tonami piesku a olova. Ekonomické, ale najmä ľudské náklady na likvidáciu havárie boli enormné – kvantitatívne hodnoty spojené s dekontamináciou prostredia, demoláciou poškodených budov, výstavbou bariér na zabránenie kontaminácie vody a sarkofágu reaktora dosahovali počet okolo 600 000 ľudí.³⁴

Základné, v médiách propagované sovietske vlastnosti a charakterové črty vo vzťahu k riešeniu krízovej udalosti boli statočnosť, súdržnosť, odvaha, obetavosť, hrdinstvo, uvedomelosť, húževnatosť, presnosť, majstrovstvo a odhodlanie. Pozitívny charakter a hodnotenie sa vyskytovali najmä v prvých publikovaných textoch a smerovali buď na ľud, resp. kolektív pracovníkov podieľajúci sa na odstraňovaní okamžitých následkov výbuchu reaktora,

„Bolo konštatované, že práce na likvidácii havárie a odstraňovaní jej následkov pokračujú organizovane a s využitím nevyhnutných prostriedkov.“³⁵

„Sovietska vláda s vysokou zodpovednosťou pristupuje k ochrane zdravia sovietskeho ľudu a aj teraz robí všetko pre likvidáciu havárie a jej následkov.“³⁶

„Sovietski ľudia prejavujú za zložitej situácie veľkú uvedomelosť, húževnatosť a statočnosť. Presne a obetavo pracuje obsluha elektrárne, vedci, inžiniersko-technickí i zdravotnícki pracovníci, pracovníci dopravy i vojaci – všetci, čo sa podieľajú na uskutočňovaných opatreniach.“³⁷

alebo adresne ku konkrétnym pracovníkom elektrárne alebo členom záchranných zložiek

„Čižmy požiarnikov sa borili do živice roztavenej vysokou teplotou v dyme a žiari sa ťažko dýchalo, avšak odvážni ľudia smelo bojovali. Príkladom obetavosti a vzorom plnenia povinnosti bol komunista major Leonid Tel'atnikov, ktorý presne organizoval likvidáciu požiaru.“

---

³³ SLUGENĚ, Vladimír: 30 rokov od havárie v Černobyle. Čo sa odvtedy zmenilo? In: *SNUS, Bulletin*, 2016, 2. 16 s.

³⁴ Ich osobné príbehy a daň, ktorú si použitie „ľudských robotov“ vyžiadalo, opisuje reportážna kniha *Černobyl'ská modlitba : kronika budúcnosti* autorky Svetlany Alexijevičovej.

³⁵ Ohováračské výmysly na Západe. In: *Pravda*, 26. máj 1986, roč. 67, č. 103, s. 5.

³⁶ *Pravda* o havárii a jej následkoch (Z tlačovej konferencie o situácii v Černobyle). In: *Pravda*, 7. máj 1986, roč. 67, č. 106, s. 7.

³⁷ Politické byro ÚV KSSZ o dodatočných opatreniach. In: *Pravda*, 9. máj 1986, roč. 67, č. 108, s. 7.

*Neskôr odborníci konštatovali, že hrdinstvo požiarnikov značne obmedzilo rozsah havárie.*³⁸

Okrem akcentovania pracovného nasadenia v spojení s dodržiavaním hospodárskych plánov napriek nepredvídanej katastrofe,³⁹ sa pozornosť verejnosti sústreďovala na osobné príbehy obyčajného obyvateľstva zo zasiahnutých oblastí. Vyznačovali sa prvkami emocionálnosti a konkrétnosti s dôrazom na ľudskosť, solidaritu a srdečnosť ako „typické“ vlastnosti sovietskeho ľudu. Na ilustráciu vyberáme jeden z tzv. osobných príbehov ukazujúcich starostlivosť o evakuovaných a všestranne poskytnutú pomoc s cieľom integrovať ich späť do každodenného života.

*„Miesta je dost pre všetkých a spokojné sú tu i naše deti,“ usmieva sa na svojho trojročného syna Pavla učiteľka Svetlana Bološenková. Päťčlennú rodinu Bološenkovcov previezli do Kopylova z dediny Opačiči vzdialenej 20 kilometrov od elektrárne. „Manžel pracuje ako zooteknik v sovchoze, v prvých dňoch nám štát pomohol peňažným príspevkom a dokonca už nám na novú adresu chodí pošta. Dcéra Lena tu dnes s novými kamarátmi oslavuje desiate narodeniny.*⁴⁰

Hrdinstvo, obetavosť, koordinovanosť práce, ľudskosť, humánnosť i mravné hodnoty opakovane zdôrazňované v mediálnom priestore vyzdvihol tiež M. Gorbačov v oficiálnom prejave k černobyľskej jadrovej tragédii. Odznel 14. mája 1986 v sovietskej televízii *Vremia*⁴¹ (18 dní po samotnej udalosti) a nasledujúci deň bol jeho prepis publikovaný na titulnej strane slovenskej *Pravdy*.

*„Ľudia pracovali a naďalej pracujú doslova hrdinsky a obetavo. Myslí, že ešte budeme mať možnosť uviesť mená týchto odvážnych ľudí a ich hrdinský čin patrične oceniť. Plným právom môžem povedať, že akokoľvek bolo to, čo sa stalo, vážne, škoda bola len obmedzená, predovšetkým vďaka odvahe a majstrovstvu našich ľudí, vďaka tomu, že bezvýhradne plnili svoje povinnosti, vďaka koordinovaným akciám všetkých, čo sa podieľajú na odstraňovaní následkov havárie.*⁴²

---

³⁸ Ľudská statočnosť a súdržnosť (Reportáž sovietskej Pravdy z Černobyľskej jadrovej elektrárne). In: *Pravda*, 7. máj 1986, roč. 67, č. 106, s. 7.

³⁹ Bez ohľadu na kvalitu potravín a následky spojené s exportom a konzumáciou produktov získaných v kontaminovanom prostredí.

⁴⁰ Černobyľ – synonymum ľudskej solidarity. Mimo domova, a predsa doma. In: *Pravda*, 12. máj 1986, roč. 67, č. 109, s. 4.

⁴¹ Krátka reportáž s dôrazom na kľúčové aspekty Gorbačovovho prejavu bola odvysielaná americkou televíziou stanicou ABC News a je zverejnená online. Pozri: *Chernobyl Nuclear Disaster: Gorbachev Speaks, May 14, 1986*. Dostupné online: <https://www.youtube.com/watch?v=0k3wnXBE5S0> [cit. dňa 5. 10. 2022].

⁴² Prejav súdruha Gorbačova v sovietskej televízii: Skúška politickej morálky. In: *Pravda*, 15. máj 1986, roč. 67, č. 112, s. 1.

Vykreslenie pozitív sovietskych orgánov i jednotlivcov dopĺňala snaha masových komunikačných prostriedkov upokojiť verejnosť. Jej cieľom bolo informovať o rýchlej a aktívnej činnosti zameranej na likvidáciu následkov havárie. Schematickosť a istá rigidnosť pri zverejňovaní poznatkov sa prejavila v opakujúcich sa frázach, ktoré navonok vypovedajú o usilovnej snahe všetkých zainteresovaných strán, no pri bližšom pohľade a ich analýze po excerpácii zo širšieho časového obdobia sa ukazujú skôr tendencie k efektnosti než efektívnosti. Opakovane sme zaznamenali spojenia ako *pracuje sa na dezaktivácii; poskytuje sa náležitá pomoc; boli prijaté všetky nevyhnutné opatrenia; opatrenia boli prijaté veľmi rýchle*, hoci je na mieste poukázať na absenciu konkrétnych opatrení, pomoci a postupu práce. Postoj k vzniknutej situácii sa rovnako sústredil na zníženie paniky a upokojenie situácie, napr. *situácia sa stabilizuje a je pod kontrolou, v súčasnosti je situácia takmer normálna* alebo konštatovanie, že je to *zložitá, neobyčajne ťažká, avšak kontrolovateľná situácia*. Pojmy normálny a normalizovať sa stali ťažiskom, na ktorom sa budoval mediálny obraz černobyľskej tragédie. So zámerom presvedčiť verejnosť o „normalizácii“ vzniknutého stavu, a súčasne ako reakcia na „panikárske“ správy západných štátov o zamorení krajiny rádioaktívnymi prvkami, sa kládol dôraz na frekventované správy o znižovaní radiácie v okolí elektrárne – *intenzita aktívneho jódu v ovzduší sa blíži normálnemu stavu; radičná situácia v oblasti Černobyľu sa normalizuje; rádioaktivita nepresiahla a nepresahuje normy, ktoré by mohli byť zdraviu škodlivé; emisia rádioaktivity je pomerne malá*. Napriek tomu, že sa v rámci textov výskumnej vzorky nikdy explicitne neuviedla hodnota nameranej rádioaktivity, pravidelne sa v tlači objavovali ubezpečenia o jej poklese – *úroveň radiácie sa znižuje; úroveň radiácie je hlboko pod normou; radiácia bude nevyhnutne klesať* a pod. Jediné prípady, keď bola zaznamenaná číselná hodnota, odkazovali na kvantitatívnu mieru zníženia radiácie – *o 25 – 50 % sa znížila; dňa 5. mája klesla rádioaktivita na 2 – 3 miliröntgeny za hodinu*.

3.2. Vplyv politickej a vedeckej autority v politicko-environmentálnom diskurze

Na vytváraní jazykovo-mediálneho obrazu černobyľskej jadrovej havárie aktívne participovali významní, vysoko postavení politickí činitelia v procese riešenia vzniknutej krízy. Na lokálnej úrovni (v elektrárni a jadrovom meste Pripjať), ale rovnako aj v Kyjeve a Kremli sa sformovali komisie, kontrolné a radiacie orgány a krízové štáby. Ich činnosť a vyjadrenia boli priebežne dokumentované v tlači buď formou konkrétnych citátov a/alebo parafráz, alebo opisom prebiehajúcich aktivít. Ich konkretizácia v médiách vytvárala tzv. argument z autority (*argumentum ad verecundiam*) aplikovaný s cieľom prezentovať, resp. presadiť názor

prostredníctvom osoby považovanej v danej oblasti za odborníka. Tento typ argumentu je založený na predstave, že recipient informácie by sa mal podriaďiť názoru jednotlivca-autority alebo vo funkcii autority vystupujúcej skupiny. Ide o predpoklad ukotvený v kognitívnom vnímaní reality, pričom je dokázané, že človek je pod vplyvom argumentu z autority ochotný akceptovať aj tvrdenia či názory, o ktorých si je vedomý, že sú nepravdivé alebo zavádzajúce.⁴³ Pri aplikácii argumentu z autority vo výskumnej vzorke mediálnych komunikátov je z hľadiska prehĺbenia dôveryhodnosti charakteristické využívanie celého mena osoby s dôrazom na kompletné rozpísanie funkcie zastávanej v sovietskej nomenklatúre. Zaznamenali sme 13 opakujúcich sa mien politických funkcionárov, ktorí sa zúčastnili prebiehajúceho vyšetrovania a koordinácie činnosti v jadrovej elektrárni. Boli medzi nimi⁴⁴: Stanislav Gurenko – podpredseda Rady ministrov Ukrajinskej SSR; Anatolij Koval'ov – prvý námestník ministra zahraničných vecí ZSSR; Jegor Ligačov – člen Politického byra ÚV KSSZ a tajomník ÚV KSSZ; Vadim Loginov – námestník ministra zahraničných vecí ZSSR; Alexander Laško – predseda Rady Ukrajinskej SSR; Ivan Pljušč – predseda výkonného výboru Kyjevského oblastného sovietu; Grigorij Revenko – prvý tajomník Kyjevského oblastného výboru Komunistickej strany; Nikolaj Ryžkov – člen Politického byra ÚV KSSZ, predseda Rady ministrov ZSSR; Viktor Sidorenko – prvý podpredseda Štátneho výboru ZSSR pre bezpečnosť práce v jadrovej energetike; Ivan Silajev – podpredseda Rady ministrov ZSSR; Vladimír Ščerbickij – člen Politického byra ÚV KSSZ, prvý tajomník ÚV KS Ukrajiny; Boris Ščerbina – predseda vládnej komisie, podpredseda Rady ministrov ZSSR; Jevgenij Vorobjov – prvý námestník ministra zdravotníctva ZSSR.

Účel ich frekventovaného zaradenia do mediálnych komunikátov môžeme vnímať v kontexte navodenia dôveryhodnosti, záujmu a angažovanosti zo strany vedúcich politických inštitúcií. Ich vyjadrenia, z ktorých je zrejmá aktivita vykonávaná s cieľom čo najrýchlejšie vyriešiť vzniknutú situáciu, ochrániť elektrárňu aj obyvateľstvo, vyznievajú ubezpečujúco, zodpovedne a prezentujú efektivitu straníckych orgánov:

„O bezpečnosť ľudí sme sa postarali predovšetkým, zdravotný stav všetkých evakuovaných trvale sledujeme,“ hovorí predseda Výkonného výboru Kyjevského oblastného sovietu Ivan Pljušč. Jeho slová potvrdzujú

---

⁴³ Viac k argumentom z autority KRAUS, Jiří: *Jazyk v proměnách komunikačních médií*. Praha : Karolinum, 2008, s. 149-155.; ŠORM, Ester: *The good, the bad and the persuasive. Normative quality and actual persuasiveness of arguments from authority, arguments from cause to effect and arguments from example*. Utrecht : LOT, 2010, s. 195.; EEMEREN, Frans H. van: *Strategizing maneuvering in Argumentative Discourse*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Co. 2010, s. 202-203.

⁴⁴ Funkcie sú uvádzané tak, ako sa vyskytovali v tlači vrátane skratiek politických orgánov.

*zd'aleka viditeľné zástavy Červeného kríža a biele plášte zdravotníkov na brehoch, pri vodojemoch i v tej najmenšej dedine.*⁴⁵

*„Podpredseda Rady ministrov ZSSR Ivan Silajev v rozhovore so sovietskymi novinármi konštatoval, že približne 300 000 štvorcových metrov zamoreného územia sa denne pokrýva špeciálnou dezaktivačnou fóliou, ktorá zabraňuje prenikaniu rádioaktívneho prachu do pôdy a vody.*⁴⁶

„Prvý námestník ministra zdravotníctva USSR V. Vorobjov povedal: „Nedošlo k jadrovému výbuchu, pri havárii však bola poškodená hermetickosť ochranného obalu štvrtého reaktora.“⁴⁷

Okrem politicky činných subjektov boli na argumentáciu v prospech zdanlivo efektívneho riešenia kritického diania v černobyľskej oblasti využité aj osobnosti z vedeckého prostredia. V prvom prípade môžeme rozlišovať politikov zo špecializovaných pracovísk, ktorým príslušnosť ku kvalifikovanej vedeckej inštitúcii pridáva na erudovanosti, a prezentované informácie sa stávajú hodnovernejšími: Stanislav Havel – predseda Československej komisie pre atómovú energiu; Ivan Jemel'janov – člen korešpondent Akadémie vied ZSSR, zástupca riaditeľa Vedeckovýskumného a konštrukčného ústav energetiky; Andranik Petrosianc – akademik, predseda Štátneho výboru pre mierové využitie atómovej energie; Jurij Sedunov – prvý predseda Štátneho výboru ZSSR pre hydrometeorológiu a kontrolu prírodného prostredia; Jevgenij Velichov – akademik, viceprezident Akadémie vied ZSSR.

V ojedinelom, ale predsa existujúcom zastúpení sa nachádzali samotní vedci: hlavná hygienička MUDr. Dana Zusková, sovietsky vedec a akademik Georgij Arbatov, profesor Viktor Knižnikov a hlavný oblastný hygienik Viktor Kaminský. V snahe oprieť sa a odbornú autoritu bez uvedenia mena sme zaznamenali zovšeobecňujúce frázy *podľa názorov vedcov a odborníkov* alebo *naši experti v Moskve*. Tento prístup zvolil aj M. Gorbačov vo svojom prejave, z ktorého vyplývalo, že riadenia situácie sa ujali kompetentní a zodpovední ľudia, ktorí dokážu poskytnúť presné a overené informácie:

„Za týchto zložitých podmienok mnoho záviselo od správneho vedeckého zhodnotenia udalostí, pretože inak nebolo možné vypracovať a uplatniť účinné opatrenia v boji s haváriou a jej následkami. Túto úlohu úspešne zvládajú naši významní vedci z akadémie vied, poprední odborníci zo zväzových ministerstiev a úradov, z Ukrajiny a Bieloruska.“⁴⁸

---

⁴⁵ Černobyľ – synonymum ľudskej solidarity. Mimo domova, a predsa doma. In: *Pravda*, 12. máj 1986, roč. 67, č. 109, s. 4.

⁴⁶ Dezaktivácia energetických objektov. In: *Pravda*, 15. máj 1986, roč. 67, č. 112, s. 7.

⁴⁷ Následky nešťastia v Černobyli. In: *Pravda*, 9. máj 1986, roč. 67, č. 108, s. 7.

⁴⁸ Prejav súdruha Gorbačova v sovietskej televízii: Skúška politickej morálky. In: *Pravda*, 15. máj 1986, roč. 67, č. 112, s. 1.

Netypické nebolo ani odvolanie sa na celé inštitúcie, namiesto konkretizácie jednotlivca, napr.:

„Podľa údajov Štátneho výboru ZSSR pre hydrometeorológiu a kontrolu životného prostredia je úroveň rádiácie vo vzdialenosti 60 kilometrov od jadrovej elektrárne 0,33 miliröntgenu za hodinu, v Kyjeve dosahuje úroveň rádiácie 0,32 miliröntgenu za hodinu, čo je pre zdravie ľudí úplne bezpečné.“⁴⁹

3.3. Opatrenia podniknuté na riešenie situácie v Černobyli

S využitím korpusového analyzátora LancsBox sme vo výskumnej vzorke zaznamenali 43 zmienok spojených s lexikálnou jednotkou *opatrenie/opatrenia* v rôznych kolokáciách. Adjektíva priradené tejto lexikálnej jednotke vyjadrovali neurčitú, číselne nevyjadrenú kvantitu (*viaceré, určité, viaceré ďalšie, všetky*), dôležitosť (*nevyhnutné*), typ opatrení (*technické, bezpečnostné, kontrolné, ochranné, preventívne*), ich efektivitu (*účinné, energické*) a stupeň naliehavosti (*neodkladné*). Na základe textu identifikujeme účel opatrení: *na likvidáciu následkov havárie; na zmenšenie následkov havárie; na zaručenie bezpečnosti a kontrolu; na zlepšenie pracovných a životných podmienok evakuovaných; na zaručenie bezpečného rozvoja svetovej energetiky*. Boli to opatrenia, ktoré *vylúčia opakovanie tejto udalosti*. Ich konkretizácia v analyzovaných prameňoch je však ojedinelá a naznačuje skôr lokálny, ako globálny dosah. K menovite predstaveným opatreniam v dennej tlači patrili: znižovanie prašnosti ulíc častejším polievaním, meranie hodnoty rádiácie v ovzduší, analýza vlhkosti pôdy, sledovanie pohybu oblačnosti, evakuácia obyvateľstva z najviac postihnutých oblastí v bezprostrednej blízkosti elektrárne, poskytnutie jednorazovej podpory evakuovaným, financovanie stravy a prepravy. Je zrejmé, že uvedené činnosti sa vzťahovali primárne na aktuálnu situáciu, t. z. *ad hoc*, a nevyplývala z nich perspektíva dlhodobej pomoci, ochrany alebo prevencie, ktorú sľubovali predstavené kolokácie. Náznak eventuálnej pomoci, hoci opäť viac v sociálnej ako ekonomickej, politickej či medzinárodnej oblasti, je obsiahnutý v opatreniach sľubujúcich poskytnúť nemocenské dávky a bezplatné poukazy do ozdravovní pre postihnutých jednotlivcov.

Plnenie načrtnutých opatrení nie je predmetom výskumu a v databanke skúmaných textov nie je hlbšie rozpracované. Zreteľnejší vstup do problematiky zobrazujúci kontrast ideologických sľubov a reality predkladá odborná a reportážna literatúra publikovaná s časovým odstupom (po roku 1989 a v súčasnosti). Výpoveďou o absolútnom zlyhaní, ktoré dokazuje explicitnosť ľží v dobovej publicistike, sú klinické

---

⁴⁹ S použitím modernej technológie. In: *Pravda*, 12. máj 1986, roč. 67, č. 109, s. 4.

štúdie zaoberajúce sa vplyvom a dôsledkami radiácie na organizmus. Potvrdzujú zvýšený výskyt rakoviny (najčastejšie rakoviny štítnej žľazy a leukémie, v menšej miere je dokumentovaná rakovina prsníka) a iných hematologických malignít, kataraktov a kardiovaskulárnych ochorení najmä u likvidátorov, ale tiež u detí z oblastí zasiahnutých rádioaktivitou na Ukrajine a v Bielorusku.⁵⁰

Jazykovo-komunikačné stvárnenie opatrení spojených s haváriou v černobyľskej jadrovej elektrárni v dennej tlači zachytávalo dobovo typicky pozitívny obraz Sovietskeho zväzu príznačný pre oficiálny jazyk obdobia socializmu. Zdôrazňovalo kompetentnosť, aktívnosť, starostlivosť a prosociálne nastavenie štátu, režimu i jeho vedúcich politických a ideologických predstaviteľov. Je to prejav ideologickej stereotypizácie a schematizmu, ktorý bol doplnený prítomnosťou kontrastu voči západu a západnej tlači. Opatrenia v súvislosti s jadrovou katastrofou prijaté v západných krajinách hodnotila socialistická tlač ako *prehnané a reštriktívne, zamerané na obmedzenie dovozu potravín z krajín ZSSR a s cieľom narušiť mechanizmus hospodárskych vzťahov medzi Západom a Východom*.

3.4. Reakcia socialistickej propagandy na informácie zo Západu

Politicko-ideologické nastavenie spoločnosti a jej polarizácia (Východ verzus Západ) prirodzene určovali podobu nepriateľa v krajinách socialistického bloku. V jazyku sa reflektoval prostredníctvom stereotypov a s využitím špecifických výrazových (najmä lexikálnych) prostriedkov so sémantickým aj pragmatickým rozmerom. Podľa D. Nečasovej existujú rôzne stupne konštrukcie nepriateľa od diferenciácie po demonizáciu,⁵¹ čo však v kontexte daného výskumu nie je určujúce, keďže koncept nepriateľa je presne daný, stabilne skonštruovaný a dlhodobo uplatňovaný.⁵² V tomto prípade sú menovite vyčlenené Washington, USA, Británia, Francúzsko a NATO, ktoré prinášali informácie o havárii v černobyľskej jadrovej elektrárni a na rozdiel od správ v sovietskej a socialistickej tlači vo zvýšenej miere vyjadrovali znepokojenie, strach a, samozrejme, ostrú kritiku namierenú proti ZSSR. Predmetom ich kritiky boli obvinenia Sovietskeho zväzu z netransparentnosti, zatajovania kľúčových informácií a zľahčovania dôsledkov jadrovej havárie na zdravie európskej aj svetovej populácie.⁵³

---

⁵⁰ CARDIS, Elisabeth – HATCH, Maureen: The Chernobyl Accident – An Epidemiological Perspective. In: *Clinical Oncology*, 2011, 23, s. 251-260.

⁵¹ NEČASOVÁ, Denisa: *Obrazy nepřítele v Československu 1948 – 1956*. Praha : NLN, 2020, s. 19-50.

⁵² K jazykovému stvárneniu, charakteristike a funkcii obrazu nepriateľa v slovenských socialistických tlačných médiách pozri MOLNÁROVÁ, *Jazyk obdobia socializmu...*, s. 111-120.

⁵³ Ide o informácie vyvedené z kontextu správ publikovaných v socialistickej tlači. Výskum sa nezameriaval na analýzu dobovej tlače západného bloku.

V analýze mediálnych komunikátov sme sa sústreďovali na reakcie socialistickej tlače na kritiku prichádzajúcu zo Západu, ktorá, pochopiteľne, napĺňala požadované prvky schematizmu, polarizácie a stereotypizácie oficiálneho dobového jazyka. V kontexte budovania obrazu nepriateľa sa zdôraznilo niekoľko jazykovo-komunikačných techník. Frekventovaným bol princíp hyperbolizovania sémantického komponentu v pejoratívnom zmysle. Obrazné zveličenie západnej reakcie, resp. propagandy, ako bola označovaná, sa manifestovalo v substantívnych i adjektívnych tvaroch popisujúcich reakciu západnej tlače na výbuch černobyľskej elektrárne. Identifikujeme ich v uplatnení superlatívov s negatívnym významom, kde je ich komunikačná funkcia očividná, napr. *záplava lží, tých najnehanebnejších a najzlovoľnejších; najvyššia amorálna kampaň; najnehanebnejšia a najcynickejšia antisovietska kampaň*. K snahe zveličovať informácie v zahraničí možno pristúpiť aj s dôrazom na obraznú expresivitu. V socialistickej tlači sa preto stretáme s označeniami ako *nespútaná, bezuzdná alebo hysterická nepriateľská kampaň, s apokalyptickým rozsahom* a s cieľom vykonštruovať v médiách *svetovú katastrofu* či vyvolať *protisovietsku hystériu*. Spoločným menovateľom uvedených príkladov je zveličenie rozsahu a neprimeranosť reakcie. Výnimkou nebol ani príklon k nespútaným, nekontrolovateľným a nebezpečným prírodným živlom (*záplava lží*).

S cieľom diskreditovať vierohodnosť a spoľahlivosť informácií šírených mimo socialistického bloku a udržať tak pri živote obraz aktívneho boja, efektívnych opatrení a obetavého prístupu sovietskych orgánov sa v tlači pracovalo s motívom lži, zavádzania a nečestnosti pripisovaných západnému svetu. Informácie zo Západu neboli v socialistickej tlači priamo zverejňované, iba komentované. Označovali sa ako *ohováračské výmysly; množstvo lží a dezinformácií; ničím nepodložené praobyčajné výmysly; lživé tézy; ohováračské „výrony“ do informačného prostredia na Západe; hanebné špekulácie* a pod. Boli hodnotené ako provokácia, primitivizmus, očiernenie, dokonca ako *aparát psychologической vojny*. Prístup západných krajín k ochrane svojich obyvateľov bol optikou socialistickej tlače interpretovaný slovami *prehnané opatrenia* či *antisovietska a antihumánna propagandistická kampaň*. Význam a rozsah nebezpečenstva, ktoré pre Európu z tejto udalosti vyplynuli, sa zľahčovali. Poukazujú na to spojenia *neuveriteľne primitívna udalosť; nedôstojný rozruch* či *produkcia chaotických, panických a „senzačných“ správ*. V kontexte studenej vojny a zvyšujúceho sa zbrojenia oboch blokov sa socialistické komunikačné prostriedky chytili interpretácie o lživej, nečestnej a provokačnej kampani proti ZSSR ako *zámienky na odmietnutie seriózneho dialógu o otázke kontroly pretekov v zbrojení a odzbrojení*. Istý emocionálny uhol je naznačený v spojeniach *produkcia zlomyseľností* alebo

hanebné špekulácie s úmyslom ťažiť z nešťastia, ktoré podporujú stereotypný obraz nepriateľa v zmysle nedôveryhodného, zlomyseľného a nečestného subjektu.

Analýza mediálnych komunikátov umožnila interpretovať cieľ, s ktorým socialistická tlač pristupovala k hodnoteniu reakcií a opatrení na Západe. Prejavoval sa v nich primárne ekonomický rozmer (poškodenie hospodárstva a ekonomiky v rámci embarga na tovar kvôli zvýšenej rádiácii) a apel na pacifistickú politiku prezentovanú v kontraste k militaristickému Západu. Táto zložka sa explicitne vyjadrovala v snahe *odkloniť pozornosť od zbrojenia na Západe; vyvolať paniku, chaos a nedôveru medzi obyvateľstvom a voči ZSSR; zastrieť vlastnú neochotu dohodnúť sa na zastavení zbrojenia; očierniť zahraničnú politiku ZSSR a oslabiť účinok návrhov na zastavenie jadrových skúšok a zákaz jadrových zbraní* a iné. Špecifickú funkciu budovania obrazu nepriateľa ako nedôveryhodného sabotéra, nečestného a paniku šíriaceho subjektu plnila technika odklonenia pozornosti. Jej cieľom bolo znížiť katastrofálne dôsledky výbuchu v černo-byľskej jadrovej elektrárni poukázaním na kvantitatívne vyšší počet havárií a horší vplyv na životné prostredie aj obyvateľstvo v jadrových elektrárňach v USA, Británii, Francúzsku a iných západných krajinách. Uvedme jeden príklad za všetky, v ktorom bol zachytený emocionálny aspekt navodenia strachu, ohrozenia a nedôvery, kvantitatívna argumentácia, argument z autority, ako aj naznačenie zanedbania transparentnosti:

„Rozruch okolo udalostí v Černobyle mal účinok, ktorý Washington neočakával: Američana sa začali okolo seba rozhliadať a pýtať sa, ako je to u nich doma, v amerických jadrových elektrárňach. Objavil sa znepokojivý obraz, ktorý dosiaľ úrady starostlivo skrývali. Mnohé zo 151 havárií, ku ktorým došlo v rokoch 1971 – 1984 v 14 krajinách, sa stali v Spojených štátoch. Ako vyplýva zo správy kongresového výboru, v desiatine všetkých amerických jadrových elektrární boli v uplynulom roku zaznamenané „veľké“ incidenty a závady, ktoré hrozia krajine nebezpečnými dôsledkami. Politika USA v oblasti jadrovej energetiky utvára trvalé nebezpečenstvo rádioaktívneho zamorenia Mexika, cituje komentátor generálneho tajomníka mexického odborového zväzu pracovníkov jadrového priemyslu Davida Baena Bustosa.“⁵⁴

Okrem toho bola v textoch zastúpená kvantitatívna gradácia či explicitné tvrdenia o manipulácii s dôkazmi o haváriách v zahraničí:

„[...] počet incidentov v amerických jadrových elektrárňach z roka na rok rastie. Napríklad v roku 1979 došlo v 68 jadrových elektrárňach v USA k 2310 incidentom. [...] V roku 1980 vzrástol počet incidentov v amerických jadrových elektrárňach na 3804 a za ďalší rok na 4000. V roku 1983

---

⁵⁴ Výmysly o dôsledkoch havárie v Černobyle. In: *Smer*, 7. máj 1986, roč. 38, č. 106, s. 2.

ich bolo vyše 5-tisíc. 247 z nich hodnotila komisia pre jadrovú reguláciu ako „mimoriadne rozsiahle“. [...] Charakteristická je však skutočnosť, že ústredná energetická správa sa radšej najskôr zahalila plášt'om mlčania o tomto incidente [únik plynu v jadrovej elektrárni v Dunesse] a až po niekoľkonásobných nástojčivých dotazoch poskytla určité informácie.“⁵⁵

To, čo v oficiálnom politicko-mediálnom diskurze nemožno priamo (v danej dobe) dekódovať, ale je zrejme z odbornej literatúry a rozboru udalosti po roku 1989, je výrazná miera irónie prítomná v podtexte socialistickej reakcie na západné informačné platformy. Výrazným konštrukčným nedostatkom reaktorov typu RBMK vyrábaných v Sovietskom zväze sa v odbornej literatúre venoval aj vyššie uvedený A. Higginbotham. Na technické parametre a slabiny reaktorov druhej generácie upozornil aj expert v oblasti energetiky a jadrovej problematiky A. Froggatt. K hlavným problémom tohto typu reaktorov zaraďuje kladný teplotný koeficient reaktivity, nestabilitu aktívnej zóny a vysoký počet tlakových trubíc (1693). Tieto a ďalšie nedostatky viedli ku komplexnému zhodnoteniu reaktorov, ktorého výsledkom je medzinárodný status s označením „nevylepšiteľné“.⁵⁶

4. Diskusia

Mediálny obraz vybranej environmentálnej udalosti zachytený v dobovej tlači predkladá jeden spôsob interpretácie, ktorý vychádzal z dobových spoločensko-politických podmienok. Na získanie uceleného obrazu je nutné vnímať dobové správy na pozadí skutočných udalostí a vedeckých faktov. Tie sú známe zo súčasných výskumov, resp. tých, ktoré boli publikované od roku 1990. Manipulácia s informáciami v Sovietskom zväze sa v tomto konkrétnom prípade prejavila odstránením určitých strán z medzinárodnej správy o Černobyľskej havárii prezentovanej na pôde MAAE (Medzinárodná agentúra pre atómovú energiu) vo Viedni, pričom táto správa z roku 1986 bola v Sovietskom zväze klasifikovaná ako tajná. Až do roku 1990 neboli povolené politicky neschválené merania rádioaktivity v prostredí, vedecká obec mala zakázané pri verejných vystúpeniach prezentovať iné ako domáce dáta a výsledky meraní a lekári v najviac postihnutých oblastiach Ukrajiny a Bieloruska nesmeli pri oficiálnej diagnóze uvádzať slovo radiácia^{57,58}. Havária v jadrovej

---

⁵⁵ Vážne následky porúch. In: *Pravda*, 7. máj 1986, roč. 67, č. 106, s. 7.

⁵⁶ FROGGATT, Antony: *Jaderná energie: Mýtus a skutočnosť Bezpečnostní rizika jaderných reaktorů*. Heinrich Böll Foundation, 2005, s. 4-6.

⁵⁷ Na podobnom princípe sa v Československu nesmel po podpísaní moskovských protokolov používať na pomenovanie vpádu vojsk Varšavskej zmluvy do krajiny v roku 1968 slovo okupácia.

⁵⁸ POTASCH, Černobyľská katastrofa..., s. 170-171.

elektrárni podnietila zmeny v právnom systéme Sovietskeho zväzu. V rokoch 1986 – 1988 sa prijali predpisy o programe odstraňovania následkov katastrofy, avšak zákony o sociálnej ochrane a podpore postihnutého obyvateľstva sa začali reálne uplatňovať až po roku 1991. V medzinárodnom práve bol sformulovaný Spoločný protokol k Viedenskému (1963) a Parížskemu dohovoru (1988) o otázkach zodpovednosti a bezpečnosti v jadrovej energetike. Medzi jeho slabé miesta patrilo vymedzenie škody a náhrady škody spôsobenej jadrovou haváriou, ktoré aj po černobyľskej tragédii ostali nedostatočné.⁵⁹ Došlo tiež k reinterpretácii pohľadu na jadrovú bezpečnosť, ktorej cieľom sa stalo „chrániť jednotlivca, spoločnosť a životné prostredie stanovením a udržiavaním účinnej ochrany proti jadrovému nebezpečenstvu z JE“.⁶⁰

Skutočné reakcie obyvateľstva na Slovensku zaznamenali dokumenty v archívoch ŠtB, ktorých analýze sa podrobne venoval P. Jašek.⁶¹ Vyplyva z nich, že ľudia získavali informácie o jadrovej havárii z alternatívnych zdrojov mimo domácej tlače, najmä zahraničných médií ako *Hlas Ameriky* alebo *Slobodná Európa*, ktoré boli československým režimom považované za štvavé. Dobové pramene uvádzajú obavy o zdravie detí, strach z kontaminovaných potravín, hnev voči štátnym politickým, ale lekárske a vedeckým autoritám, ktoré pravdivo neinformovali verejnosť. V neposlednom rade sa objavili aj obavy spojené s činnosťou domácej elektrárne v Jaslovských Bohuniciach. V rozpore s informáciami v oficiálnej tlači sa na Slovensku konali aj otvorené protirežimové protesty v súvislosti s černobyľskými udalosťami, vydávali sa protestné letáky a pod. Netransparenosť oznamovacích prostriedkov na Slovensku bola zrejmá tiež zo situácie na rakúskych hraniciach, kde sa v dôsledku jadrovej havárie pristúpilo k prísny m bezpečnostným opatreniam a kontrolám.

Ideologicky determinované podmienky politicko-mediálneho diskurzu, v ktorom bola ukotvená reflexia černobyľskej jadrovej katastrofy, predkladajú v rámci interpretácie niekoľko vzájomne prepojených perspektív. Vychádzajúc zo stanoveného cieľa objasniť a prezentovať dobový mediálny obraz environmentálnej udalosti, ako aj identifikovať a charakterizovať v ňom využité komunikačné techniky, a v nadväznosti na teoreticko-metodologické východiská kritickej analýzy diskurzu, pristupujeme ku skúmanej problematike z viacerých uhlov pohľadu.

V kontexte environmentálnych dejín platí, že Černobyľ bol a stále je považovaný za jednu z najhorších ekologických katastrof v dejinách, ktorá z hľadiska geografickej a politicko-ideologickej príslušnosti k Sovietskemu zväzu zasiahla aj územie Československa. Reálne environmentálne

⁵⁹ POTASCH, Černobyľská katastrofa..., s. 173-179.

⁶⁰ SLUGEŇ, 30 rokov od havárie v Černobyli..., s. 12.

⁶¹ JAŠEK, Havária v Černobyli a jej dôsledky na Slovensku..., s. 295-304.

následky majú globálny dosah – kontaminované územie má rozlohu asi 150 000 km² obývaná obyvateľstvom približne v počte 5 miliónov. V porovnaní s mediálnym obrazom udalosti prezentovaným v oficiálnej tlači hovoria fakty o niečom inom. Oficiálny počet mŕtvych v dôsledku výbuchu reaktora v roku 1986 bol a podľa ruskej interpretácie stále je 31 ľudí. Išlo o okamžité úmrtia v čase výbuchu, v ktorých nie sú zohľadnené dlhodobé následky ožiarenia.⁶² Podľa správy Černobyľského fóra z rokov 2003 – 2005 sú milióny obyvateľov postihnutých oblastí stále vystavovaní zvýšeným dávkam radiácie z prostredia, vody, pôdy, potravín a ovzdušia. V rozmedzí rokov 1986 – 1989 dostali najvyššie dávky tzv. likvidátori, čo je kvantitatívne asi 600 000 ľudí priamo postihnutých následkami černobyľskej havárie. V nasledujúcich desaťročiach sa zvýšil podiel postihnutých rakovinou (najmä štítnej žľazy) primárne u detí a adolescentov, leukémiou, kataraktami a obehovými chorobami, a to najmä v Bielorusku.⁶³

Z hľadiska environmentálneho dopadu, ktorý nebol v dobovej tlači reflektovaný, Černobyľ významne modifikoval životné prostredie. Vedci dnes vnímajú aj isté pozitíva, napr. pestrosť fauny a flóry, ktorá sa rozvinula v oblasti nedotknutej človekom niekoľko desaťročí. Na druhej strane je toto prostredie natrvalo poznamenané zvýšenými prvkami radiácie, ktorá spôsobuje genetické mutácie. Uvoľnením rádioaktívnych prvkov do prírody bola zasiahnutá poľnohospodárska produkcia, došlo ku kontaminácii lesného porastu aj povrchových vodných zdrojov. To sa následne odrazilo vo vyššie uvedených spoločensko-politických reakciách a opatreniach najmä v západnom svete.⁶⁴

Výbuch v jadrovej elektrárni sa dnes hodnotí ako technické zlyhanie, avšak s úzkym prepojením na politické dianie. Havária v Černobyli sa spolu s politickými a ekologickými dôsledkami nielen pre Sovietsky zväz, ale aj pre zvyšok Európy, stala katalyzátorom ideologických zmien vo východnom bloku. S. Plokhý ju vo svojej publikácii venovanej histórii jadrovej katastrofy hodnotí ako podnet pre vznik prvých ekologických hnutí mimo monopolu komunistickej strany.⁶⁵ V súvislosti s prehĺbením výskumu politicko-ideologického a mediálneho dobového

---

⁶² Frequently asked Chernobyl questions. In: *International Atomic Energy Agency*. [cit. 2022-04-04]. Dostupné na internete: <https://www.iaea.org/newscenter/focus/chernobyl/faqs>

⁶³ Chernobyl Forum 2003 – 2005: *Chernobyl's Legacy: Health, Environmental and Socio-Economic Impacts and Recommendations to the Governments of Belarus, the Russian Federation and Ukraine*. [cit. 2022-04-04]. Dostupné na internete: <https://www.iaea.org/sites/default/files/chernobyl.pdf>

⁶⁴ K tejto téme pozri napr. MOUSSEAU, Timothy A.: *The Biology of Chernobyl*. In: *Annual Review of Ecology, Evolution, and Systematics*, 2021, 51(1). [cit. 2022-04-17]. Dostupné na internete: https://www.researchgate.net/publication/353809415_The_Biology_of_Chernobyl; Chernobyl Forum 2003 – 2005..., s. 21-32.

⁶⁵ PLOKHÝ, Černobyľ..., s. 14-15.

diskurzu a špecificky jazyka obdobia socializmu predstavuje reflexia čer- nobyl'ských udalostí názornú sondu. Aj v čase krátko pred rozpadom so- cialistického bloku (3 roky) odzrkadľuje ešte vždy všetky základné para- metre jazyka obdobia socializmu – polarizáciu, schematizmus, stereoty- pizáciu, falošnú argumentáciu, hyperbolizáciu, skresľovanie informácií a manipuláciu s nimi, budovanie obrazu nepriateľa.

S prihliadnutím na analýzu skúmaného javu ako komunikačnej uda- losti v kontexte environmentálnej komunikácie sme hľadali odpoveď na otázku: Ako bola táto politická, ekonomická, environmentálna, a zároveň spoločenská aj ideologická udalosť komunikovaná vo verejnom priest- ore? Výskum ukázal, že k využívaným technikám patrili:

- pozitívna i negatívna hyperbolizácia prejavujúca sa prostredníctvom idealizácie činnosti domáceho politického subjektu, a záro- veň aktívnym budovaním obrazu zahraničného nepriateľa, resp. podhodnocovaním jeho tvrdení a činnosti;
- emocionálna manipulácia s presahom k manipulácii;
- argumentácia na základe príkladov, štatistík a osobných príbe- hov;
- argumentácia z authority;
- technika odvrátenia pozornosti a úmyselná minimalizácia vznik- nutého problému alebo situácie;
- zámerná selekcia zverejnených informácií.

Primárna informačná funkcia predpokladaná v mediálnych komunika- toch a založená na vecnom sprostredkovaní poznatkov bola v dôsledku spôsobu podania informácií v straníckom periodiku síce prítomná, ale nie dominantná. Poznačená subjektívnym, ideologicky ovplyvneným, účelo- vým a manipulatívnym spracovaním informačnej bázy jednotlivých textov ustúpila čiastočne do úzadia v prospech expresívnej, persuzívnej až ma- nipulatívnej funkcie. Z hľadiska parametrov mediálneho textu bol v rámci výskumu environmentálnej komunikácie na konkrétnom príklade zdôraz- nený tematický parameter spojený s axiologickým aspektom, ktorý odráža postoj k stvárneniu témy, v tomto prípade z pozície vládnucej inštitúcie (komunistickej strany), jej predstaviteľov a ideológie. Druhým určujúcim faktorom environmentálnej komunikácie v straníckom periodiku bol funkčný parameter, a to tak v jeho komunikačno-pragmatickom, ako aj so- ciálno-kultúrnom chápaní textu. Komunikačno-pragmatická intencia vy- plývajúca zo skúmaného súboru textov dobovej tlače odrážala komuni- kačný zámer, ktorým bola snaha cenzurovať, zatajovať a manipulovať in- formácie predkladané verejnosti s cieľom vytvoriť vlastnú požadovanú reflexiu reality v súlade s politicko-ideologickým nastavením spoločnosti. Tá sa odrážala v lexikálnom a štylistickom usporiadaní textov, vo voľbe a aplikácii výrazových prostriedkov i v jednotlivých komunikačných

technikách, do ktorých boli sústredené. Informovanie, transparentnosť informácií, hodnotenie, kritika aj formovanie verejnej mienky charakteristické pre informačnú funkciu mediálnych textov sú podriadené znakom jazyka obdobia socializmu – schematizmu, dogmatizmu, polarizácii, ritualizácii, militarizácii, stereotypnosti.

Otázkou ostáva, čo tieto zistenia vyplývajúce z analýzy environmentálnej komunikácie konkrétnej udalosti vypovedajú o komunikačnej kultúre daného obdobia? Možno ich usúvzťažniť so širším bádáním v oblasti jazykovo-komunikačných parametrov formujúcich jazyk socialistického obdobia na našom území? Nepochybne áno. Lingvista J. Dolník v tejto oblasti upozorňuje na funkciu jazyka a komunikácie nielen ako prostriedku na porozumenie svetu, ale aj na jeho zmocnenie sa. Komunikácia a spôsob, ako komunikujeme, je ukotvený v semiotickom (znakovom) chápaní sveta a spoločnosti. V komunikácii sa uchováva minulosť jednotlivca i kolektívu, pričom rôzne formy minulosti sú determinantom rôznych podôb zachovanej komunikácie a korelujú s rôznymi spôsobmi, ako rekonštruovať minulosť v zmysle konkrétneho komunikačného problému. Prostredníctvom nej možno skúmať reakcie komunikantov na špecifické javy v danom komunikačnom prostredí. Možno sa preto stotožniť s Dolníkovým tvrdením, že „komunikačná kultúra je prejavom komunikačnej kompetencie členov jazykového spoločenstva, chápanej ako schopnosť adaptačne realizovať komunikačnú vôľu v daných podmienkach“.⁶⁶ Analýza a interpretácia environmentálnej udalosti ako komunikačného problému v špecifických podmienkach umožňuje rekonštruovať vybraný úsek minulosti primárne kolektívnou optikou reprezentovanou medializáciou černobyľskej havárie. Zachytávame v ňom špecifické funkcie komunikácie, ktoré sú v platnosti, ale aj tie, ktoré sú zatláčané do úzadia v prospech presadzovania požadovanej komunikačnej vôle – presvedčiť recipienta manipuláciou s informáciami a prispôbeným využívaním výrazových prostriedkov i komunikačných techník v dobovom mediálnom prostredí.

Záver

Výbuch štvrtého reaktora v jadrovej elektrárni V. I. Lenina v Černo-byli, ku ktorému došlo 26. apríla 1986, neprestáva rezonovať ani dnes. Je neoddeliteľnou súčasťou nedávnej histórie s presahom do našich dejín, o ktorej je potrebné hovoriť, skúmať ju, interpretovať a najmä ju vnímať ako memento. Černobyľ sa stal automatizovaným synonymom tragédie, ekologickej a environmentálnej katastrofy, technického aj politického zlyhania. Jeho význam v histórii a kolektívnej pamäti, resp. identite

---

⁶⁶ DOLNÍK, Juraj: Komunikačná kultúra. In: *Slovenská reč*, 2020, roč. 85, č. 1, s. 24.

jednotlivcov, národa a kultúry sa neustále rozširuje. Nie je to uzavretá téma a ani by ňou nemal byť. Čím viac interpretácií z čím väčšieho počtu vedných odborov vstupuje do odborného, ale predovšetkým verejného diskurzu, tým komplexnejším sa stáva pochopenie nielen samotnej historickej udalosti, ale najmä jej dôsledkov. Nemožno tvrdiť, že by socialistická tlač o jadrovej katastrofe neinformovala, avšak poskytnuté informácie boli podriadené vopred požadovanej interpretácii reality v korelácii s dobovými ideologickými normami. Reflexia klúčovej dejinnej a politickej udalosti s dosahom nielen na životné prostredie bola spracovaná v oklieštenej, schematizovanej, cenzurovanej podobe, ktorej primárnym účelom bolo zmierniť reálny katastrofický dosah černobyľských udalostí v lokálnom aj globálnom meradle.